

وَأْمُرُهُمْ سُورَىٰ بَيْنَهُمْ

(سوره شوری، آیه ۳۸)

فرازهایی از نشست توجیهی مشارکت معلمان در ارزشیابی کتاب‌های آموزشی

(۱۳ اردیبهشت ۱۳۸۳)

اشاره

در این نشست، مسؤولان «طرح سامان بخشی» علاوه بر پاسخ به پرسش‌های معلمان در خصوص نحوه تکمیل برگه‌های ارزشیابی کتاب‌های آموزشی، کوشیدند تأثیر مثبت حضور معلمان در چنین داوریهایی، و اهمیت تکیه بر تجربه‌های ارزشمند معلمان در تهیه و تدارک کتاب‌های آموزشی را توضیح دهند. از اظهار نظر در چارچوب برگه‌های ارزشیابی که بگذریم، و در آخرین تحلیل، وقتی یک کتاب آموزشی را با همه ضعف‌ها و قوت‌هایش در نظر بگیریم، معلم یکی از بهترین کسانی است که می‌تواند قضاوت کند، کتاب مذکور برای دانش‌آموزان مفید است یا نه. سخن کوتاه، در این جلسه تنها صحبت از قدر و ارزش معلم بود و آنچه پیش روی شماست، در واقع گزیده‌ای از مذاکرات این نشست است.

معلم قافله سالار عشق است

همه کار معلم کار عشق است

معلم در جوانی مو سپید است

معلم مظهر عشق و امید است

معلم با طراوت چون بهار است

معلم را شرافت پایدار است

معلم شور فروردین علم است

معلم یادگار درس حلم است

معلم عالم علم ریاضی است

معلم گه حکیم گاه قاضی است

معلم درس پر معنای املاست

معلم بهترین عنوان انشاست

بسا قرائت شعر بالا توسط سرکار خانم مؤمن پور، کارشناس دفتر انتشارات کمک آموزشی جلسه آغاز شد و سپس آقای شامانی، معاون امور کتاب

دفتر انتشارات کمک آموزشی، جلسه را این گونه پی گرفتند:

وقتی صحبت از هزاره سوم می شود، اولین عنوانی که برای آن به ذهن می رسد، هزاره تردیدهاست. اغلب صاحب نظران به آن می گویند: هزاره فناوری یا هزاره بزرگراه های اطلاعاتی. اما من فکر می کنم که هزاره سوم هزاره تردیدهاست؛ زیرا هر چه پرسش ها زیادتر می شوند، تردیدها افزایش می یابند. این قرن، قرن دانایی است و دانایان اهل پرسشند. اساساً برنامه های جهانی امروز مبتنی بر دانش هستند «اقتصاد مبتنی بر دانش» حرف اول را در دنیا می زند. در تدوین و تألیف مطلب، به ویژه برای کودکان، سه اصل را باید بپذیریم: اصل اول سرعت است. دنیای امروز دنیای سرعت است و هر چه خلاف سرعت باشد، اساساً پذیرفته نمی شود. در تصویر برداری هم گفته می شود، دوربین نباید بیش از ۵ ثانیه روی یک تصویر ثابت بماند. بچه ها بسیار کم حوصله هستند و می خواهند خیلی سریع تر به هدف های خود برسند. آن ها به دنبال بسته های کوچک و مینیاتوری هستند. اصل دوم این است که

کوتاه و ساده باشد و اصل سوم این است که جذاب باشد. به نظر من، کتاب بی بدیل ترین رسانه‌ای است که امروزه در دنیا می‌تواند در ارزان‌ترین شکل در دسترس بچه‌ها باشد. اگر بچه‌هایمان را با کتاب مأنوس و آشنا کنیم - گرچه بچه‌ها از کتاب‌های درسی دلزده و هراسان هستند و باید از کتاب‌های درسی هراس زدایی شود - به نتیجه خواهیم رسید. نگرانی من این است که کتاب‌های کمک آموزشی، هم شکل و هم ریخت کتاب‌های درسی شوند. مطمئناً اگر این اتفاق بیفتد، کودکانمان از آن‌ها هم فاصله می‌گیرند.

ما دستورالعمل‌هایی داریم و می‌گوییم که بر اساس آن‌ها کتاب را بسنجید و به آن نمره بدهید

وقتی کتاب‌ها را بررسی می‌کنید، ببینید عسامل‌های دلزدگی بچه‌ها کدامند. ما دستورالعمل‌هایی داریم و می‌گوییم که بر اساس آن‌ها کتاب را بسنجید و به آن نمره بدهید. این سر جای خود، مطالبی که عرض کردم روی دوم سکه است. ریتم دلنواز رنگ‌ها، نوع چینش حروف، انتخاب حروف، بازی سازی با حروف، و عواملی از این دست، در جلوگیری دلزدگی بچه‌ها نقش دارند.

نکته دوم این است که بسیاری از کتاب‌ها ممکن است با هدف‌های آموزشی مطابقت داشته باشند، اما دکان تعقل و تفکر را تخته کنند و ضد خلاقیت باشند. کتاب ضد خلاقیت را باید کنار گذاشت.

در ادامه آقای رون مدیر اجرایی طرح سامان‌بخشی مطالبی را به این شرح مطرح نمودند:
 ما چند مؤلفه اساسی در داوری کتاب‌های

آموزشی داریم:

۱. مخاطب
۲. برنامه درسی
۳. ارزشیابی
۴. کتاب آموزشی

با ارزشیابی بیگانه نیستیم. اما ارزشیابی دانش‌آموز، در واقع در مدرسه‌ها به اشکال مختلف تغییرات رفتاری دانش‌آموز را ثبت می‌کنیم، در حالی که کتاب آموزشی مدون و غیر قابل تغییر است. پس لازم است که با تمرکز بیش‌تر و بهتر آن را بر اساس برگه‌های ارزشیابی که در اختیارتان قرار دارد، ارزشیابی کنید. نتایج پژوهش‌ها و نیز مبانی نظری تعلیم و تربیت حاکی از آن است که اگر معلم در حلقه تصمیم‌گیری برای دانش‌آموز حضور نداشته باشد، آن حلقه مشروعیت ندارد. زیرا شما ویژگی‌ها و ذائقه مخاطب و آنچه را که دوست دارند می‌شناسید. به همین دلیل بهتر دیدیم که در این رابطه، از نظرات شما

استفاده کنیم. در برگه‌های ارزشیابی، مؤلفه‌ها مشخص هستند و وزن هر مؤلفه را در راهنمای ارزشیابی کتاب‌های آموزشی مشخص کرده‌ایم.

هدف‌های برنامه درسی از کتاب درسی فراتر است. کتاب درسی محصول عینی و مکتوب برنامه ریزی درسی است

برای نمونه سؤال شده است که هدف‌های برنامه‌ریزی درسی چیست؟ و مدون است یا خیر؟ ما برای هر درس یک راهنمای برنامه‌ریزی درسی داریم. در بعضی کتاب‌های راهنمای معلم هم بر هدف‌های برنامه‌ریزی درسی تأکید شده است. اگر می‌گوییم هدف‌های برنامه درسی، بحث کتاب درسی نیست، همه می‌دانیم که هدف‌های برنامه درسی از کتاب درسی فراتر است. کتاب درسی محصول عینی و مکتوب برنامه‌ریزی درسی است. در بسته آموزشی که در برنامه درسی تعریف می‌کنیم، یک مجموعه ابزارهایی، تحت عنوان نرم‌افزار و سخت‌افزار داریم. کتاب آموزشی هم یکی از مؤلفه‌های اصلی بسته آموزشی است. این مؤلفه‌ها متأثر از مؤلفه‌ها و عناصر برنامه درسی هستند. در کتاب‌های آموزشی، مواردی چون محتوا، شیوه نگارش و شیوه‌های خودیادگیری حائز اهمیت هستند. البته به این معنا که مخاطب کتاب آموزشی دانش‌آموز است و خودش کتاب را انتخاب می‌کند و با معلم سروکار چندانی ندارد، نه این که معلم را از این مجموعه حذف کنیم. در جزوه ویژگی‌ها که تقدیم حضور شده است، تعاریف را آورده‌ایم و در حدود هفت سند دیگر نیز در دست چاپ است. امیدواریم که در حین کار از راهنمایی‌های شما در این زمینه بی‌نصیب نمانیم. در بحث مؤلفه تصویر، عنوان شده است که اگر

کتابی تصویر نداشته باشد، چه کنیم؟ در جواب می‌توان گفت اگر کتاب آموزشی که مخاطب آن دانش‌آموز است، تصویر نداشته باشد، جذابیت چندانی نخواهد داشت. در مقطع ابتدایی، همان طور که می‌دانیم، کودک در شرایط انتزاعی نیست و مطلب مناسب برای او، تصویر بیش‌تری می‌طلبد. این روند در راهنمایی و متوسطه کم‌رنگ‌تر می‌شود. کتاب آموزشی به کمک تصویر، به نوعی مخاطب را به خودش نزدیک می‌کند. این مؤلفه ۱۰ امتیاز دارد، ولی احياناً اگر کتابی تصویر ندارد و از نظر شما هم احتیاجی به تصویر ندارد، آن ۱۰ امتیاز را بین کم و متوسط به آن کتاب اختصاص دهید؛ زیرا در غیر این صورت ۳۶ امتیاز مورد نظر را نخواهد گرفت و یک کتاب نامناسب تلقی خواهد شد. تصویر از حیث تناسب (بند ۶) دارای ۱۰ امتیاز و دو پارامتر است: یکی تناسب تصویر با متن و دیگری بحث جذابیت.

اگر کتابی بیش‌تر از ۸۰ درصد امتیاز کل را کسب کند به عنوان برگزیده به جشنواره راه می‌یابد

البته همه می‌دانیم، این شاقول یعنی چک لیستی که تهیه شده است، برای همه حوزه‌ها ابزار سنجش دقیقی نیست. این هم مدنظر تان باشد که ما سنجش و اندازه‌گیری نمی‌کنیم، ما ارزیاب هستیم و کتاب را با تمام مؤلفه‌هایش ارزیابی می‌کنیم. یعنی زمانی که کتابی را مطالعه کردید، باید ببینید، به نظر شما که در حوزه فعالیت خود معلم و مربی هستید، آیا شایستگی دارد که به دانش‌آموز معرفی شود یا خیر. میانگین امتیازهای شما که کارشناس حوزه اجرا هستید و کارشناسان برنامه‌ریزی درسی که در حوزه برنامه ریزی فعالیت می‌کنند، به انتخاب یا عدم انتخاب کتاب برای معرفی منجر می‌شود. اگر طیف

ارزشیابی این دو داور با یکدیگر مغایرت زیادی داشته باشد، داور سومی هم به این جمع اضافه خواهد شد. اگر کتابی بیش‌تر از ۸۰ درصد امتیاز کل را کسب کند به عنوان برگزیده به جشنواره راه می‌یابد. تقاضا داریم، پرسشنامه را به صورت کامل پر کنید. در بخش موضوع دیده شده است که همکاران از بعضی از موضوع‌ها گذشته‌اند. دقت شما، برای انتقال نظرات ارزشمندتان ضروری است.

گاهی دیده شده است، کتاب‌های آموزشی از ابزارهای خاصی مثل تست استفاده می‌کنند که البته در این حوزه کم‌تر دیده می‌شود و در دوره آموزش متوسطه بیش‌تر؛ گرچه در حوزه ابتدایی هم این ابزار در حال همه‌گیر شدن است. همه می‌دانیم که تست بحث‌ناگش، مهارت و دانش را به درستی نمی‌بیند. پس اگر در این بخش کتاب آموزشی فقط به تست متکی است و تنوع ابزارهای ارزشیابی را رعایت نکرده است. می‌دانیم که در بحث ارزشیابی، ابزارهای دیگری به جزء پرسش چهار گزینه‌ای، وجود دارد. می‌توانیم به کمک انواع ابزارها طرح مسأله کنیم و دانش آموز را به جواب برسانیم. همچنین، در انتهای بعضی از کتاب‌های آموزشی، پاسخ‌ها را می‌آورند که این نیز از دید کارشناسی روش غلطی است.

می‌توانیم مطلب را طوری پیش ببریم که دانش آموز به نتیجه برسد، اما نه همان نتیجه‌ای که در کتاب درسی دیده می‌شود. ناشران ما باید این موارد را رعایت کنند. چگونه می‌شود آن‌ها را به این سمت و سو آورد؟ از طریق ارزشیابی‌های شما؛ و این که بدانند، یک تیم قوی کتاب‌ها را ارزشیابی می‌کنند و از این طرف هم راهبرد و راهکار ارائه می‌دهند.

حریر فروشی (از گروه علوم): فرم دوم از فرم اول بسیار بهتر است، در بندهای ۷ و ۸ قسمت ارزشیابی، به خصوص در کتاب‌های کمک آموزشی برای اشکالی پیش آمد.

در کتاب آموزشی، معمولاً ارزشیابی انجام نمی‌گیرد، ولی جدیداً در کتاب‌هایی که انتشارات

مدرسه چاپ می‌کند، این فرم آمده است؛ گوشه‌ای از کتاب پنج شش سؤال مطرح شده است. داشتن این فرم، در مقایسه با ناشری که این فرم را نداشته است، از امتیاز بیش‌تری برخوردار است و نشان می‌داد که او فرم ارزشیابی را داشته است. در حالی که شاید نیازی نباشد که کتاب آموزشی به این شکل ارزشیابی شود و شاید بهتر از این می‌توانست کارش را ارزشیابی کند. به نظر می‌رسد، تنها می‌خواسته که این امتیاز معیار ارزشیابی را بگیرد.

اگر قرار است این فرم به دست افرادی برسد که کتابشان چاپ می‌شود، بهتر است که به دست همه ناشران برسد.

به هر صورت، کتابی که این فرم را دارد، به ناچار باید امتیاز ارزشیابی را بگیرد، در حالی که ممکن است از کتاب دیگری که این فرم را ندارد، ضعیف‌تر باشد. در قسمت دلایل و توضیحات، لازم است یادداشت بدهیم یا همان امتیاز کافی است؟ البته گاهی اوقات نوشتن توضیح ضروری می‌شود و وقت زیادی می‌برد که توضیحات نوشته شود، ولی گاهی هم به توضیح احتیاج ندارد. علاوه بر این که در پایان، در بندهای ۱۳ و ۱۴ توضیحات کامل می‌شوند.

رون: این بندها برای ناشرانی که به ما مراجعه می‌کنند، اهمیت دارند. ناشران نسبت به کتابنامه خیلی حساس هستند. زمانی که به دستشان می‌رسد، به دنبال اثر خودشان می‌گردند. اگر در کتابنامه نباشد، ما را زیر سؤال می‌برند. کتاب‌های خود را در کتابنامه نرم‌افزاری که ما ثبت می‌کنیم، چک می‌کنند، و مدام پیگیر مراحل طی شده کتاب‌هایشان هستند. اگر نمره نامناسب و منفی بگیرند، به ما مراجعه می‌کنند و این جاست که پر کردن کامل پرسشنامه سند خوبی است برای پاسخگویی.

به منظور رعایت شفافیت، اجازه می‌دهیم ناشر پرسشنامه‌ها و نظرات داوران را ببیند و نظرات شما را در کنار پارامترهایی که در پرسشنامه داریم، مطالعه کند. این سه بند آخر برای ناشر بسیار مهم است و پیشنهادات شما به بهبود کار او کمک می‌کند. ناشر می‌خواهد که کتابش مخاطب‌پسند شود و می‌خواهد اسم کتابش در کتابنامه قرار بگیرد، بنابراین به دنبال پیشنهادات شماست. ما حتی ناشرانی داشته‌ایم که همراه با مؤلف به این جا مراجعه کرده‌اند و از مؤلف خواسته‌اند، نظرات داوران را ثبت کند تا در کتاب سال آینده که چاپ جدید خواهد بود، اعمال کند. نکاتی را که با این نگاه قابل تذکر به ناشر می‌دانید، در ستون پیشنهادات، مرقوم فرمایید.

طبقه کتاب هم بسیار مهم است. تعریف طبقه کتاب در این جزوه آمده است. تمام این جزوات (**تاریخ، جغرافیا، ریاضی، تربیت بدنی، زبان خارجه**) در قطع پالتویی چاپ شده و برای حدود ۴۰۰۰ ناشر، نویسنده و معلمان مؤلف در سطح کشور ارسال می‌شوند.

سید هادی: الان که نگاه می‌کردم، دیدم بعضی از سوالات خیلی کلی هستند. با این کلی‌گویی‌ها چه می‌توان کرد؟ مخصوصاً سؤال ۱۲ که می‌پرسد: محتوای کتاب تا چه اندازه با جدیدترین دستاوردهای علمی و تحقیقاتی انطباق دارد؟ یعنی ما باید از تمامی تحقیقات علمی مطلع باشیم تا بتوانیم این سؤال را جواب بدهیم.

کتاب‌های آموزشی لزوماً باید جدید باشند، زیرا دانش آموز در جست‌وجو مطالب جدید است

رون: اول روی این نکته تأکید کنم که موضوع کار ما ارزیابی است، ارزشیابی، سنجش و اندازه‌گیری نمی‌کنیم. برای این ارزیابی، تمام مؤلفه‌ها را در نظر می‌گیریم، و سرانجام نظر خودمان را اعمال می‌کنیم. اما منظور از جدیدترین دستاوردها، به روز بودن اطلاعات است. همه می‌دانیم که امروزه علوم در حال تحول و دگرگونی‌اند و هر روز دستاورد جدیدی ارائه می‌شود. حتی بعضی از رشته‌ها، مثل شیمی یا فیزیک در حال نو شدن هستند. شاید در بعضی حوزه‌ها مثل ادبیات این تغییرات خیلی بطئی باشند، اما در سایر رشته‌ها، سرعت تغییرات سرسام‌آور است. کتاب‌های آموزشی لزوماً باید جدید باشند، زیرا دانش آموز در جست‌وجو مطالب جدید است. در این میان، شما به عنوان معلم یک رشته درسی، به راحتی می‌توانید تشخیص دهید که مطلب کتاب آموزشی در زمره دستاوردهای علمی و تحقیقاتی است یا تکرار مکرر مطالب درسی. اصلاً لزومی ندارد از جدیدترین دستاوردها مطلع باشید. کافی است به روز بودن اطلاعات کتاب را تشخیص دهید و نظراتان را بفرمایید. به عبارت دیگر کافی است، استنباطتان را نسبت به کتاب اعمال کنید. ما در ادامه نظرات را جمع می‌کنیم و به یک نتیجه‌گیری واحد می‌رسیم. داوری که در برنامه‌ریزی درسی نظر می‌دهد، باید با شما به توافق برسد و در مجموع به یک نمره برسیم؛ به کمیتی که قابل سنجش باشد... برای مطالعه بیشتر علاقه‌مندان گزارش کامل این نشست در دبیرخانه سامان بخشی کتاب‌های آموزشی موجود می‌باشد.